

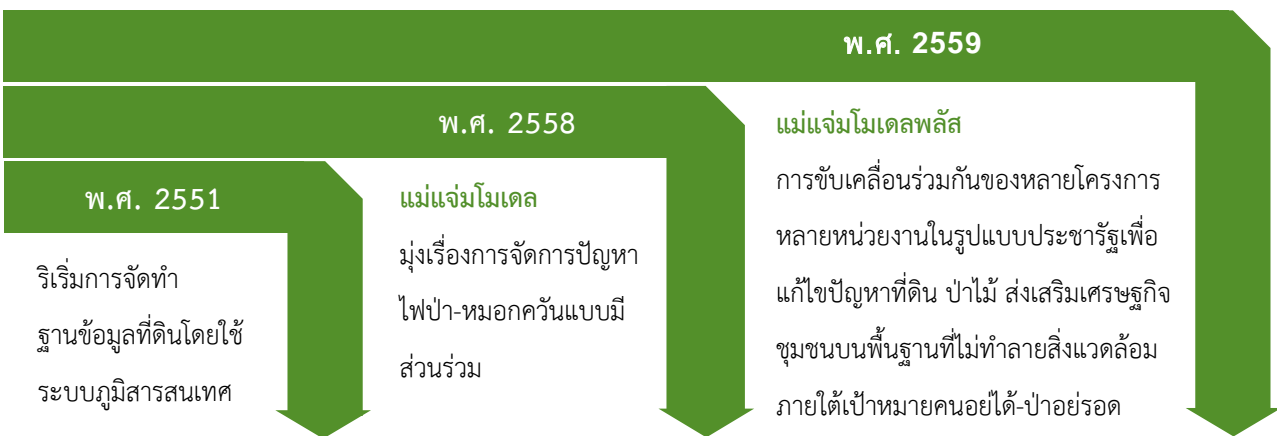
การรกรับปรับตัวของชุมชนในตำบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

แม่แจ่มโมเดล

แม่แจ่มเป็นพื้นที่ตัวอย่างสำคัญที่สะท้อนปัญหาความล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรที่ดินและป่าไม้ที่มีรากฐานมาจากการรวมศูนย์อำนาจในการจัดการทรัพยากร โดยใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือหลักเพื่อควบคุมการเข้าถึงและการมีส่วนร่วมของชุมชนและฝ่ายต่างๆ ตลอดหลายสิบปีที่ใช้แนวทางนี้พบว่านอกจากจะสร้างผลกระทบต่องานดำรงชีวิตของชุมชน นำมาซึ่งความขัดแย้ง ความไม่เป็นธรรมกับคนในพื้นที่แล้ว ผืนป่าที่ต้องการรักษาไว้ก็ลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากการขยายตัวของพื้นที่การเพาะปลูกพืช

เศรษฐกิจ โดยเฉพาะข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ซึ่งปัจจุบันมีพื้นที่เพาะปลูกทั้งอำเภออยู่ที่ประมาณ 110,000ไร่ นำมาสู่ปัญหาเรื่องไฟป่าหมอกควัน น้ำในลำห้วยแห้งขอด เกิดสภาวะแล้งจัด น้ำไม่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือนโดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้ง ตั้งแต่ประมาณเดือนมีนาคมถึงเดือนมิถุนายน ซึ่งเกิดขึ้นกับบ้านสองธาร (ซุ้มก) ตำบลบ้านทับ ในช่วงปี พ.ศ 2559 ที่ผ่านมา โดยที่การขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของปัญหาที่ปรากฏชัดให้คนในสังคมได้มองเห็นและรับรู้เพียงเท่านั้น

การขับเคลื่อนขบวนในอำเภอแม่แจ่มระยะประมาณ 10 ปี ที่ผ่านมาสามารถแบ่งออกได้ 3 ช่วงสำคัญดังนี้

ระยะแรกเป็นการพัฒนาฐานข้อมูลและใช้ระบบสารสนเทศและแผนที่เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และนำไปสู่การจัดการแนวเขต ระยะต่อมาเป็นแก้ไขปัญหาไฟป่าหมอกควันซึ่งสามารถบรรเทาปัญหาให้เบาบางลงได้ในระดับหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตามสถานการณ์ในอำเภอแม่แจ่มยังคงมีความท้าทายอีกมาก กล่าวคือจะขยายความสำเร็จจากเรื่องการจัดการปัญหาไฟป่า-หมอกควันไปสู่เรื่องอื่นๆ ทั้งเรื่องเศรษฐกิจที่เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อม การจัดการที่ดินและทรัพยากรทั้งระบบ เพื่อให้ชุมชนมีกลไกการจัดการที่เข้มแข็งสามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงหรือภัยพิบัติต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้น รวมทั้งการยกระดับสิ่งที่ทำอยู่ในพื้นที่ไปสู่การปฏิรูประบบโครงสร้างในการจัดการทรัพยากร เพื่อ

ขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างไร ถือเป็นโจทย์ร่วมที่สำคัญของทุกฝ่าย ขณะที่การวิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติที่อาจเกิดขึ้นในพื้นที่ถือเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่สำคัญในการทำ ความเข้าใจปัญหา การวางแผนการใช้ที่ดิน และการจัดการทรัพยากรทั้งระบบให้มีความชัดเจนครอบคลุมมากขึ้น ทั้งในระดับพื้นที่ชุมชน และระดับนโยบาย

ภาพที่ 1 แผนที่จังหวัดเชียงใหม่

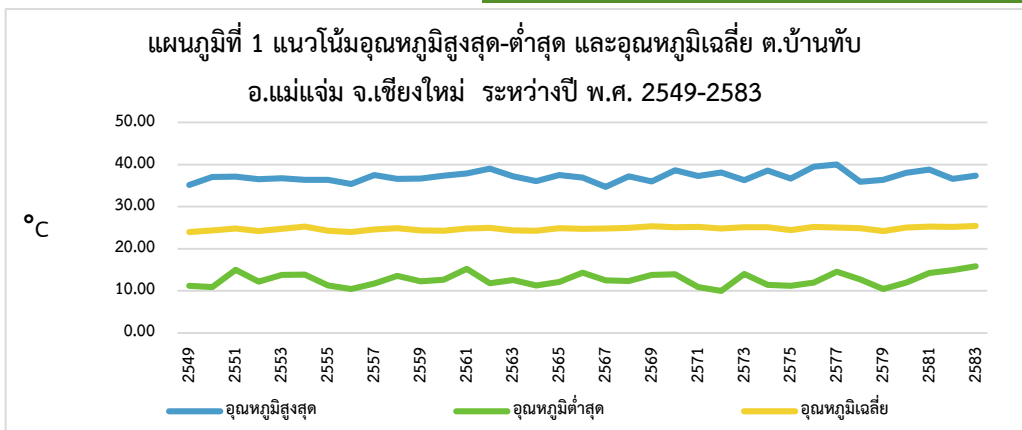
ตำบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม เป็นพื้นที่ตัวอย่างในปฏิบัติการแม่แจ่มโมเดลที่สะท้อนความไม่มั่นคงในสิทธิที่ทำกิน แนวขอบเขตระหว่างชุมชนกับพื้นที่ป่าไม้ที่ไม่ชัดเจน การไม่ถูกยอมรับในสิทธิการผลิตแบบไร้หมุนเวียน การเปลี่ยนแปลงไปของวิถีชีวิตของผู้คนบนพื้นที่สูง การไม่มีทางเลือกด้านอาชีพที่เหมาะสม ฯลฯ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีผลทำให้ปัญหาที่มีความซับซ้อนและบานปลายมากยิ่งขึ้น หลายภาคส่วนที่ดำเนินงานอยู่ในพื้นที่ทั้งขบวนประชาชน ท้องถิ่นองค์กรพัฒนาเอกชนเห็นว่าหากสามารถแก้ไขปัญหาก็แม่แจ่มได้ ก็จะกลายเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการขยายผลแนวทางการจัดการที่ดินและทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม บนพื้นฐานการขับเคลื่อนด้วยระบบงานข้อมูลและความรู้

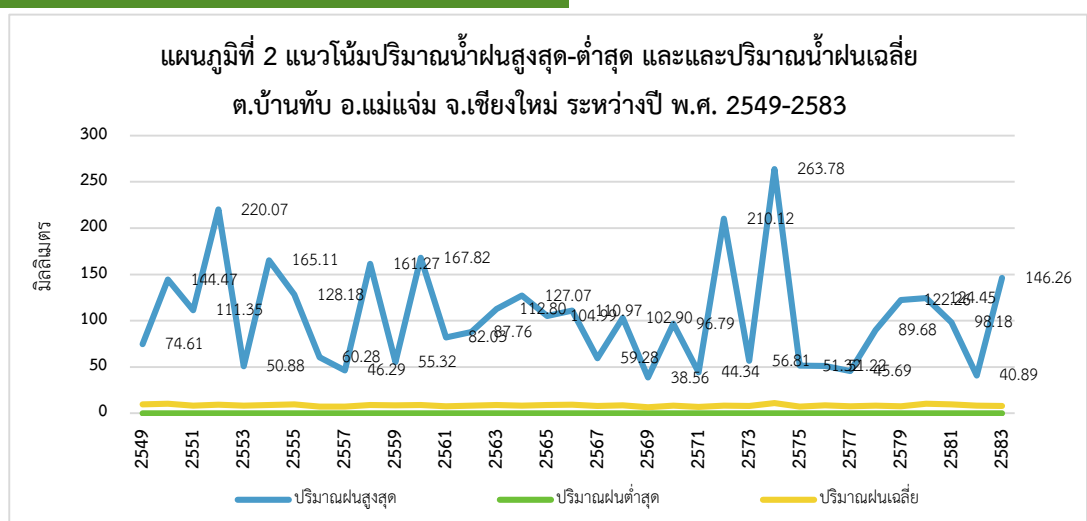
การสร้างพื้นที่ความร่วมมือของทุกภาคส่วน โดยเอาพื้นที่เป็นตัวมีเป้าหมายเพื่อไปสู่การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาที่ยั่งยืน

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับวิถีชีวิตคนบนพื้นที่สูง

จากการศึกษาของมหาวิทยาลัยรามคำแหง โดยใช้แบบจำลองคาดการณ์สภาพภูมิอากาศในอนาคต ระหว่างปี พ.ศ. 2549-2583 ในตำบลบ้านทับ อำเภอแม่แจ่ม พบว่า

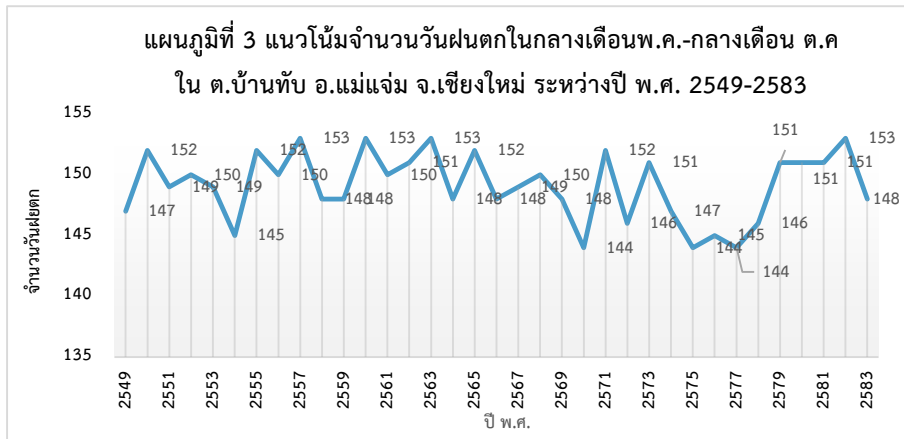

จากข้อมูลแผนภูมิที่ 1-2 บ่งชี้ว่าอุณหภูมิเฉลี่ยของพื้นที่จะมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น โดยอุณหภูมิต่ำสุด แม้จะขึ้นๆ ลงๆ อยู่ระหว่าง 10-13 องศาเซลเซียส แต่ใน 3 ปีสุดท้ายของข้อมูลคือปี 2581-2583 มีอุณหภูมิอยู่ที่ 14 และ 15 องศาเซลเซียส นอกจากนี้ยังมีวันที่อุณหภูมิสูงเกิน 40 องศา ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในปี 2577 ซึ่งถือว่าร้อนมากสำหรับชุมชนในเขตภูเขาที่มีพื้นที่เชื่อมต่อกับดอยอินทนนท์ ซึ่งเป็นเขตที่มีอากาศเย็นสบายตลอดทั้งปีและหนาวมากในช่วงฤดูหนาวเนื่องจากเป็นจุดที่สูงที่สุดของประเทศ

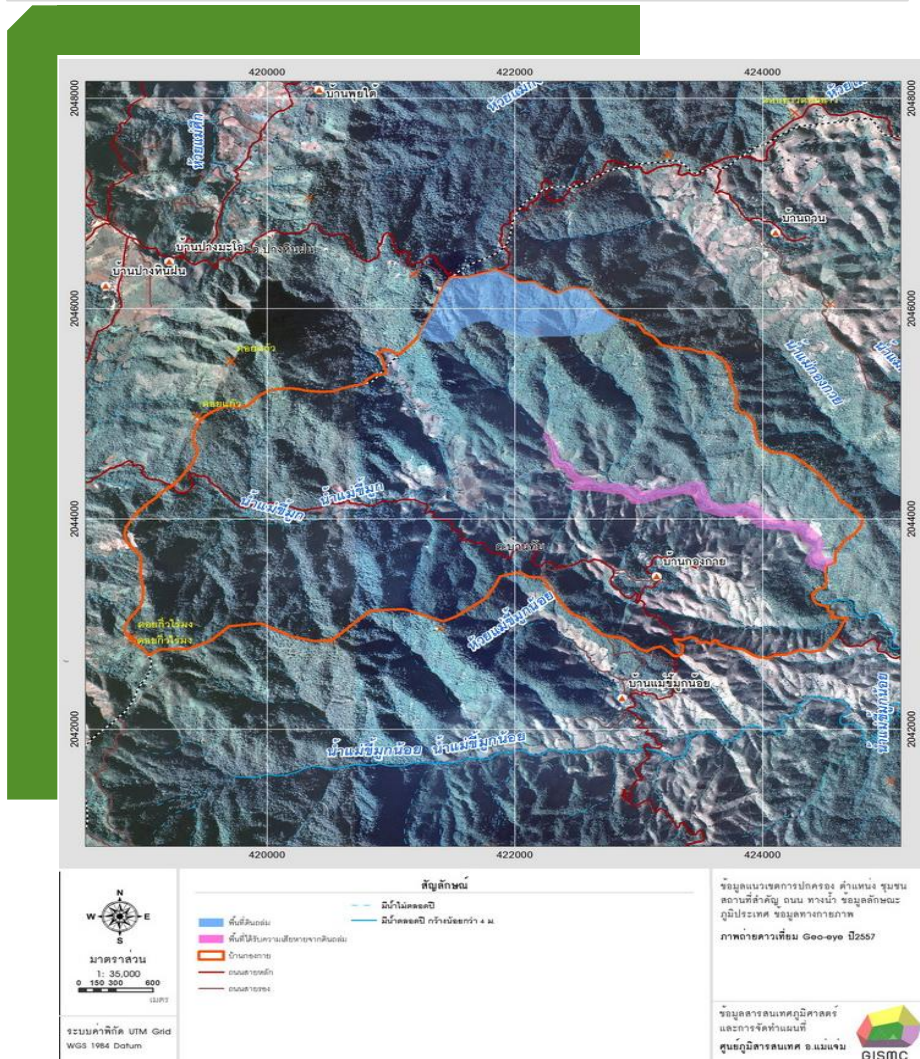

การเปลี่ยนแปลงของฝนในแผนภูมิที่ 2-3 จากข้อมูลพบว่า มีจำนวนครั้งที่ฝนตกมากกว่า 200 มม.ติดต่อกัน 5 วัน และ 7 วัน เกิดขึ้นเกือบทุกปี โดยเฉพาะในปี 2574 มีฝนตกมากกว่า 200 มม.ติดต่อกัน 5 วันและ 7 วันรวมกัน จำนวนถึง 34 ครั้ง ซึ่งจากข้อมูลของกรมอุตุนิยมวิทยาได้ระบุว่าฝนที่ตกต่อวันตั้งแต่ 35.1 มิลลิเมตร ถึง 90.0 มิลลิเมตร ถือเป็น

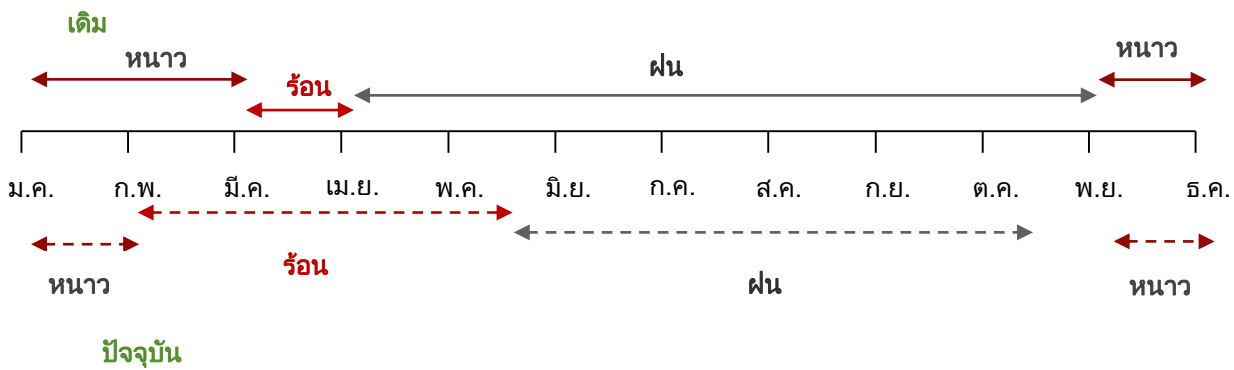
ฝนตกหนัก (Heavy Rain) และ หากตกต่อวันตั้งแต่ 90.1 มิลลิเมตรขึ้นไป จะเป็นฝนที่ถือว่า ตกหนักมาก (Very Heavy Rain) อาจนำมาสู่ภัยพิบัติต่างๆ เช่น อุทกภัย ดินถล่ม หรือน้ำป่าไหลหลากได้

ภาพที่ 2
ภาพแสดงดินถล่มในพื้นที่

จากการลงพื้นที่แลกเปลี่ยนสถานการณ์ร่วมกับชาวบ้าน บ้านสองธาร หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านทับ พบว่า ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศหลายประการแต่ที่สัมพันธ์กับชาวบ้านมากที่สุดคือ การขยับเลื่อนและการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล เพราะจะเกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกของคนในหมู่บ้าน จากภาพที่ 3 แสดงให้เห็นว่า

ภาพที่ 3 แสดงการขยับเลื่อนและการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล

ที่มา : จากการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย

ฤดูฝน : แต่ฝนอดีตเริ่มเดือนเมษายนและสิ้นสุดที่เดือนพฤศจิกายน โดยชาวบ้านเริ่มหว่านกล้าเตรียมการเพาะปลูกในเดือนเมษายน ปัจจุบันฤดูฝนเริ่มต้นที่ประมาณปลายเดือนพฤษภาคมหรือเดือนมิถุนายนและเริ่มต้นการเพาะปลูกในช่วงปลายเดือนมิถุนายน

ฤดูหนาว: ในอดีตอยู่ระหว่างเดือนพฤศจิกายน-มีนาคม ปัจจุบันฤดูหนาวสั้นลงอยู่ที่ปลายเดือนพฤศจิกายน-มกราคม อากาศอยู่ในลักษณะเย็นไม่ถึงกับหนาวเหมือนในอดีต หรือหากหนาวก็เป็นเพียงช่วงเวลาสั้นๆไม่กี่วัน ความหนาวไม่สม่ำเสมอต่อเนื่องเป็นเวลาหลายเดือนเหมือนในอดีต โดยในปี พ.ศ. 2559 มีจำนวนวันที่หนาวจริง (อุณหภูมิติดลบ) เพียง 5 วัน และเกิดแม่คะนึ่ง (น้ำค้างแข็ง)

ฤดูร้อน: ความร้อนมาเร็ว เริ่มประมาณเดือนกุมภาพันธ์ มีลักษณะร้อนจัด แล้งจัด น้ำในลำห้วยแห้งขอด ไม่เพียงพอกับการอุปโภคบริโภคในช่วงฤดูแล้ง โดยเฉพาะปี พ.ศ. 2559 ที่ผ่านมา และด้วยสภาพอากาศร้อนและแล้งจัด ความชื้นน้อย ทำให้ต้นไม้บางส่วนแห้งตาย การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศหลายประการสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตของชุมชนอย่างมีนัยยะสำคัญ กล่าวคือชาวบ้านเริ่มปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในปี พ.ศ. 2544 หลังจาก 5 ปีผ่านไป เริ่มสังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงของสภาพดินฟ้าอากาศในชุมชนชัดเจนขึ้น คือ ฤดูกาลเปลี่ยนแปลง ความร้อน ความหนาวและฝนเปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนที่สุดคือเรื่องปริมาณน้ำลดลง ลำห้วยเล็กๆ แห่งขอต มีน้ำเฉพาะฤดูฝน อีกทั้งน้ำมีลักษณะสีแดงเป็นตะกอนไหลแบบมาเร็ว - ไปเร็ว

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับสิทธิของชุมชนในพื้นที่อนุรักษ์

ภาพที่ 4 กิจกรรมในพื้นที่

ความเป็นจริงในปัจจุบันการวางแผนการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศสำหรับตำบลบ้านทับยังติดขัดกับเงื่อนไขสำคัญหลายเรื่อง ทั้งในระดับครอบครัว คือ เรื่องหนี้สินในครัวเรือนจากการเพาะปลูกข้าวโพด และเงื่อนไขในระดับโครงสร้างคือเรื่องสิทธิในการใช้ประโยชน์จากที่ดินและทรัพยากรของชุมชน เพราะดังกล่าวไว้ข้างต้นว่าตำบลบ้านทับมีการทับซ้อนกันของ

เขตป่าหลายประเภท ทั้งป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แจ่ม ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ เขตอุทยานแห่งชาติแม่โจ้ คลอบทับ ทำให้มีข้อจำกัดในเรื่องของการพัฒนาระบบการใช้ที่ดินและการเข้าถึงการสนับสนุนปัจจัยต่างๆทั้งจากภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะแนวทางการปลูกสร้างสวนป่าครอบครัวภายใต้แนวคิดเรื่อง “แม่แจ่มเมืองป่าไม้” (ภายใต้แม่แจ่มโมเดลลิส) เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาป่าไม้กับสิทธิชุมชนที่และมุ่งปรับสมดุลระหว่างการบังคับใช้กฎหมายกับข้อเท็จจริงในพื้นที่ให้สามารถปลดล็อคปัญหาเชิงโครงสร้าง และเป็นหนึ่งในแนวคิดด้านการปรับตัวของชุมชนในพื้นที่สูง ที่ให้มีการปลูกไม้แทนการปลูกข้าวโพด แม้ว่าขณะนี้ในทางปฏิบัติไม่สามารถทำได้ในพื้นที่ที่เป็นของรัฐ หรือชาวบ้านสามารถปลูกไม้ได้แต่อาจตัดไม้ได้ แต่การปฏิบัติตามแนวความคิดเรื่องการปลูกไม้ให้สอดคล้องกับระบบนิเวศนี้ ถ้าสามารถทำได้จะเป็นการเปลี่ยนภาพพื้นที่จากดอยข้าวโพดที่ไม่มีรากแก้วยึดหน้าดิน มีโอกาสดินถล่มหรือสไลด์ได้ตลอดเวลามาเป็นดอยสวนป่าที่มีความหลากหลายของพันธุ์ไม้นอกจากชาวบ้านจะได้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจแล้ว พื้นที่บ้านทับและอำเภอแม่แจ่มเองก็จะมีพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ เนื่องจากตามแนวคิดนี้ การปลูกป่าจะมีการจัดทำระบบข้อมูลแผนที่เพื่อการแยกแยะติดตามพื้นที่ร่วมกันอย่างชัดเจนว่าแปลงไหนคือป่าปลูก แปลงไหนคือป่าธรรมชาติ อีกทั้งการตัดแปรรูปก็จะเป็นลักษณะเลือกตัดไม่ใช่การตัดทิ้งแปลงแบบสวนป่าในความหมายดั้งเดิม แต่อย่างไรก็ตามในพื้นที่โดยชาวบ้านและหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้องได้พยายามขับเคลื่อนให้เกิดการแก้ไขปัญหาโดยหาช่องทางต่างๆ เพื่อทะลุทะลวงข้อจำกัดที่กล่าวมาข้างต้น

โครงการเสริมสร้างธรรมาภิบาลและกระบวนการประชาธิปไตยต่อการจัดทำแผนรองรับการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของประเทศ
เป็นโครงการเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
ในกระบวนการสร้างธรรมาภิบาลต่อการจัดทำแผนรองรับการปรับตัวของประเทศ
ที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม (GSEI)

ที่อยู่: 8/16 ถ.กรุงเกษม แขวงวัดสามพระยา เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

โทร: +66 2282 8896

โทรสาร: +66 2282 8897

อีเมล : MEASWATCH@GMAIL.COM

เว็บไซต์: www.gsei.or.th and www.measwatch.org

มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (มพย.)

86 ซอยลาดพร้าว 110 (สนธิวัฒนา 2) ถนนลาดพร้าว

แขวงพลับพลา เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ 10310

โทร : 66+2935 3560-2

โทรสาร: 66+2935 2721

อีเมล : sdfthai@gmail.com